

גלעד אוסטרובסקי

מנהל אגף קיימות, מועצה אזורית
משגב

ציטוט מומלץ

אוסטרובסקי ג. 2018. כפריות
מקיימת – פיתוח יישובים קהילתיים
בני-קיימא במרחב הכפרי. *אקולוגיה
וסביבה* 9(1): 76–77.

מצפה אביב – יישוב המשתלב בנוף. האתר הוא ציפוף, צמיחת היישובים פנימה, והפסקת התרחבותם החוצה | צילום: גלעד אוסטרובסקי

כפריות מקיימת – פיתוח יישובים קהילתיים בני-קיימא במרחב הכפרי

נקודת מבט

גיליון אביב 2018 / כרך 9(1)

4 במאי, 2018

האם יישוב קהילתי יכול להיות בר-קיימא? האם יש הצדקה לבתים צמודי קרקע בעידן הצפיפות? האם יש למדינת ישראל חזון חדש עבור המרחב הכפרי המתחדש (קיבוצים, מושבים ויישובים קהילתיים)? להלן אציג בקצרה את טענתי בזכות קיומם של יישובים קהילתיים, אצביע על דפוסי הפיתוח הבעייתיים הנוכחיים, ואציע את כיוון הפיתוח הרצוי.

למרחב הכפרי שמור תפקיד משמעותי בנופה ובדמותה של הארץ, וליישוב הקהילתי חלק חיוני במארג הזה. בישראל קיימים כאלף יישובים כפריים קהילתיים בעלי נוכחות משמעותית בנוף, ואופן התפתחותם הוא בעל השפעה מכרעת על הנוף. נוסף על כך, המרחב הכפרי הוא נכס חשוב עבור כלל תושבי הארץ, ולכן חשוב לכונן את התפתחותו בדרך שתעצים את תרומתו ולא תדלדל אותה.

לחזון הקיימות ביישובי המרחב הכפרי שני היבטים: מבחינה פיזית ליישוב יהיה ייחוד מרחבי, המשתלב בנוף ובטופוגרפיה המקומית תוך הפרה מזערית של השטח ושמידה על הערכים המקומיים. מבחינה חברתית תהיה ביישוב צורת חיים המתבססת על דמוקרטיה ישירה, והיישוב עצמו מציע גיוון של מרחבי החיים, לצד המרחב העירוני. מטרתו המרכזית של התכנון היא לחזק את השתלבות היישוב בנוף המקומי, למזער השפעות סביבתיות ולתמוך בחיי קהילה המבוססים על "איכויות כפריות קהילתיות" של יישוב קטן.

דא עקא, ההרחבות ביישובים (קיבוצים, מושבים, יישובים קהילתיים) הנבנות על פי דגם פרברי, פוגעות בנוף ובסביבה, ומשנות את אופיו של היישוב לכיוון בלתי רצוי. ההרחבה הטיפוסית נבנית כנטע זר בסביבתה, ופעמים רבות מחריפה את המתח החברתי שנוצר עם האוכלוסייה החדשה המצטרפת ליישוב. התכנון הפיזי של ההרחבות יוצר בידול והפרדה מהיישוב הוותיק, פעמים רבות ללא קשרים פיזיים מספקים וללא התחשבות ברוח המקום ובתרבות החיים בו. לתהליכי הרחבות היישובים

הכפריים מספר מאפיינים בעייתיים, ובהם: פיתוח תשתיות עירוניות בתוך השכונה ובשוליה; מחסור בדרכים ובמעברים לתנועה רגלית; מתן עדיפות לכלי הרכב הפרטי, נגישות חלשה להולכי הרגל ולאופניים; התחשבות מועטה בטופוגרפיה ובתכנית הטבעית; מיעוט צמחייה והצללה טבעית; יצירת זיהום אור בגלל תאורה עודפת של הרחוב; מתן מענה מוגבל להיבטים של תעסוקה ביישוב.

כלומר, כדי ליצור מקום בעל ערכים כפריים (קהילתיים) ומקומיים, שומה עלינו לתת את הדעת על דמותו הפיזית של היישוב. בנייה נרחבת עם תשתיות ציבוריות עירוניות לא עולה בקנה אחד עם החזון הקהילתי הכפרי. כבישים רחבי ידיים ועליונות הרכב הפרטי על פני תנועה רגלית מקשים על אורח חיים קהילתי. קירות תמך גבוהים חוסמים קשר אנשי וקהילתי, ואיתם נחסם הקשר הבלתי אמצעי בין המגורים לבין הרחוב והשטח הפתוח. מרחב ציבורי תחום בקירות מאבד את סגולותיו הקהילתיות. ככל שהשטח מקוטע יותר, הוא פרברי יותר וקהילתי פחות.

פיתוח בעל מאפיינים עירוניים שומט למעשה את הקרקע מתחת לאיכויות הכפריות והקהילתיות ומערער על עצם ההצדקה לקיומו של היישוב הקהילתי כחלק חיוני במערך היישובים בארץ. כל אלה עוד לפני שהזכרנו את העובדה שאנחנו מתערבים בנוף בגסות, ומתעלמים מהעושר המקומי ומהאיכויות המקומיות שלו.

וכאן עולה שוב הטענה המטילה ספק באשר לזכות קיומו של הכפר. מהו הצידוק של היישוב הקהילתי בעידן של מחסור חמור בקרקע? אם היישוב הקהילתי אינו חוסך במשאבים, צורך עוד ועוד קרקע, יוצר אי חוס עירוני, מונע העשרת הקרקע במים, מרבה בזיהום אוויר כמו בעיר ואינו חלופה מרחבית בעלת ערך, כיצד נלמד עליו זכות?

עוגן מרכזי בהעמדת טיעון בזכות היישוב הכפרי הוא כיוון הפיתוח אל תוך תחומי היישוב מבלי לכבוש שטחים פתוחים נוספים. מסמכים רבים וטובים נכתבו בנושא זה והנחיות מסוגים שונים פורסמו, אולם למרבה הצער השפעתם כמעט ואינה מורגשת, והיישוב הכפרי נבנה כיום כפרבר מגושם נטול אופי מרחבי. אין ספק שמצב זה הוא תולדה של תהליכים גדולים ומורכבים, אך בניתוח המצב הקיים נראה שטרם הוכר הצורך בניסוח חזון מחודש ליישוב הכפרי המתחדש שממנו ייגזרו הנחיות תכנון חדשות.

מתוך הכרה במציאות זו החלה פעולה הדרגתית לשינוי המצב, לה שותפים רבים, בהם משרד החקלאות ומרכז המועצות האזוריות. 'כנס משגב לכפריות מקיימת' (שהתקיים באוקטובר 2017 במעלה צביה) העלה על נס את החשיבות שביצירת מסגרת תכנון ייחודית למרחב הכפרי הבנוי. המועצה האזורית משגב הכינה מסמך הנחיות להטמעת עקרונות הקיימות בפיתוח היישובים^[1], והקו המנחה הוא השתלבות נופית, התכנסות תפקודית ומרחבית, יצירת מרכז יישובי ברור, הליכות (walkability) וציפוף. לצד הנחיות כמותיות כולל המסמך גם פרק אסטרטגיה שקורא לבחון את הנחות היסוד התכנוניות, פיתוח ללא הגדלת שטחו של היישוב, ציפוף הבינוי, גיוון של אופני הדיור ויצירת יחידות מגורים קטנות לצעירים ולמבוגרים. מרכז המועצות האזוריות החל בעבודה שתגדיר את הצרכים התכנוניים הייחודיים של היישוב הקהילתי, ואנו מצפים להצטרפות משרד התחבורה ומשרד השיכון לתהליך שאין להמעיט בחשיבותו בהשפעה על דמותה של הארץ.

נגובה – די ביישובים הקיימים, אין להרחיבם

מוטי קפלן, מוטי קפלן מתכננים

בתחילת ההתיישבות במדינה הייתה הצדקה מלאה להקמת יישובים כפריים חקלאיים, שביטאו והגשימו שיבה לעבודת אדמה ואחיה בקרקע בליבו של מרחב שומם ועוין. ימי 'נלישך שלמת בטון ומלט' היו יפים לשעתם. ההתפכחות וההבנה כי השטחים הפתוחים, טבעיים וחקלאיים כאחד, הולכים ואובדים בתאווה "כיבוש השממה" הגיעו בתחילת שנות ה-90 (והדבר בא לידי ביטוי בתוכנית ישראל 2020). **מאז מכוונים גורמי התכנון בארץ לציפוף, לתרבות עירונית ולמיתון הגידול בהתיישבות הכפרית.**

ישראל הקטנה והמצטופפת אינה יכולה להרשות לעצמה פיתוח של יישובים כפריים, "אקולוגיים" לכאורה, המספקים מעט מאוד יחידות דיור, ונוטלים שטחים מרובים, ערי מקלט לקבוצות המסתגרות בקהילותיהן. כך אנו מבזבזים אדמה יקרה שנועדה לקלוט מיליוני נפשות בעתיד הלא רחוק. כך אנו יוצרים קהילות נבדלות ומגבירים את השסעים החברתיים. כך אנו מותחים קווי תשתית ותחבורה, ומעודדים רכב פרטי, זיהום אוויר וגודש עצום בדרכים. כך אנו פוצעים ורומסים את מעט הנוף שנותר, ואת ערכי הטבע, בתי הגידול והמסדרונות האקולוגיים. על כן, **די לנו ביישובים הקיימים, ובל להם להרחיב את עצמם** (ובוודאי שאין כל מקום להקמת יישובים חדשים).

אמנם העקרונות המתוארים על-ידי גלעד אוסטרובסקי (ובמדריך להטמעת עקרונות הקיימות בתכנון יישובי משגב) הם הגיוניים וראויים, אך היה ראוי שיישמעו לפני עשרות שנים (למשל בשנות ה-80, עת נבנו יישובי משגב). כל הפגמים שאוסטרובסקי מונה בהרחבות היישובים, שרירים וקיימים ביישובים עצמם (לפחות באלה שנבנו בשלושת העשורים האחרונים). ירצו – יעשו שימוש בעקרונות אלה כדי לרפא עצמם מטעויות הבנייה הגסות, ההסתגרות, חומות המגן, הכבישים הרחבים וכל מה שמנה

הכותב.

מקורות

1. אוסטרליץ נ. 2017. מדריך להטמעת עקרונות הקיימות בתכנון ישובי משגב. מועצה אזורית משגב.